

18 **L'atenció a l'alumnat immigrant i de minories ètniques en el nostre sistema educatiu**

**Consell Escolar de Catalunya
Setembre de 1999**

Índex

Presentació	3
Document 4/1999: L'atenció a l'alumnat immigrant i de minories ètniques en el nostre sistema educatiu.....	5
1. Delimitació i justificació del tema.....	5
2. Immigració i multiculturalitat	6
3. Multiculturalitat i integració	6
4. L'educació intercultural.....	8
5. Escolarització i concentració escolar de l'alumnat immigrant.....	11
6. Planificació a llarg termini.....	13

Presentació

Aquest document és una prova més de la preocupació que mereixen al Consell Escolar de Catalunya els temes de més actualitat i de major incidència sobre la comunitat educativa.

Totes les perspectives assenyalen que Catalunya seguirà essent terra d'acollida de nous, com ho ha estat al llarg de la seva història. Cada període ha plantejat els seus propis problemes, sens dubte, però la sensibilitat democràtica i social que caracteritza els nostres temps fa que de cap manera puguem ser indiferents a la situació present. Ben al contrari, hem de fer tot el possible perquè les persones ja establertes i les que vindran siguin acollides dignament i, conservant els trets culturals que els caracteritzen i que desitgin preservar, formin part de ple dret de la comunitat catalana.

La nostra escola haurà de fer el difícil equilibri de ser respectuosa amb la diversitat cultural que comporta l'acollida d'alumnes procedents de territoris i de cultures allunyades de la nostra, al mateix temps que vetlla pel manteniment dels trets culturals que ens defineixen com a poble: la nostra llengua, la nostra història, les nostres tradicions..., sabent que tot això també es veurà modificat amb el pas del temps i en funció dels trets culturals dels qui venen a viure amb nosaltres.

Solament en un terreny l'escola haurà de ser especialment bel·ligerant: en garantir la igualtat d'oportunitats per a tots els nenes i nenes i en mantenir els drets fonamentals de la persona, reconeguts internacionalment com a fonamentadors de la convivència i la dignitat humanes. Per aconseguir aquestes fites haurà de proporcionar atenció especial als alumnes que més ho necessiten, sense deixar d'actuar sobre les actituds i els hàbits de relació social de tots ells.

Com es diu reiteradament, l'escola no pot fer-ho tot. Fins i tot es pot afirmar que ha perdut pes en el conjunt d'influències educatives que rep un subjecte al llarg de la seva vida, però encara segueix éssent fonamental per a difondre hàbits de relació social i per a donar sentit de pertinença col·lectiva.

El respecte i l'atenció a les minories culturals molt probablement serà el tema que en el futur haurà de merèixer més atenció per part de les nostres autoritats, dels nostres docents i de tot el conjunt de la comunitat educativa.

No hi ha receptes màgiques ni universals, però la reflexió oberta i serena, com la que ha realitzat el Consell Escolar de Catalunya en aquest document, obrirà el camí per a trobar les solucions més adients a cada situació. En definitiva, es tracta d'atendre adequadament a una part dels qui seran els futurs ciutadans del nostre país.

Jaume Sarramona i López

President del Consell Escolar de Catalunya

Document 4/1999: L'atenció a l'alumnat immigrant i de minories ètniques en el nostre sistema educatiu

El Consell Escolar de Catalunya, per acord de la seva Comissió Permanent en data 29 de setembre de 1998, va determinar crear una subcomissió amb l'objectiu d'analitzar i estudiar globalment l'atenció a l'alumnat immigrant i de minories ètniques en el nostre sistema educatiu. El 14 de juliol de 1999 l'informe elaborat per aquesta subcomissió va ser sotmès a la consideració del Ple del Consell Escolar de Catalunya i va ser aprovat.

1. Delimitació i justificació del tema

La intenció del Consell Escolar de Catalunya és valorar i aportar reflexions i vies de solució a la situació plantejada per l'arribada d'immigrants que cerquen l'oportunitat de trobar un mitjà de vida a la nostra comunitat.

Es tracta, però, d'una població immigrada que a causa de les condicions d'arribada corre un risc de marginació alt.

Els fills en edat escolar d'aquest col·lectiu s'incorporen al nostre sistema educatiu i majoritàriament a les escoles públiques pròximes al seu habitatge. Això dona lloc a una concentració massiva, i a la llarga gairebé exclusiva, de fills d'immigrants en escoles determinades. L'increment d'aquestes concentracions amb el ressò que ha tingut en els mitjans de comunicació, ha convertit el fet en una preocupació social força generalitzada.

És a partir d'aquesta realitat que cal plantejar les condicions d'escolarització per facilitar la integració dels nousvinguts a la nostra comunitat.

L'augment de la immigració en els darrers anys i la previsió que continuï creixent justifiquen que es dediqui una atenció especial a aquest tema per planificar adequadament el present i el futur previsible.

2. Immigració i multiculturalitat

Cal fer algunes puntualitzacions inicials breus per aclarir alguns aspectes de la immigració actual, especialment referits al fet educatiu.

Globalment es tracta de persones i grups que procedeixen de cultures amb formes de vida i d'organització social, creences i valors diferents amb relació als nostres, i també entre el mateix col·lectiu immigrant. Es tracta, per tant, d'una situació molt diferent de les immigracions anteriors produïdes a Catalunya procedents de la resta de l'Estat.

Per moltes raons, l'arribada d'immigrants comporta el seu agrupament segons el lloc d'origen, de manera que es configuren diferents col·lectius establerts en territoris determinats de Catalunya. Les relacions entre ells i amb la població receptora són diverses per part de tots els participants. Sense entrar en detalls, aquestes relacions es poden qualificar d'obertes o tancades, és a dir, les orientades a establir connexions i intercanvis, o les d'aïllament i manteniment estricte dels costums i les creences que els són propis.

La coexistència en un mateix territori i la urgència per cobrir les necessitats bàsiques porten a establir relacions d'una forma continuada. Les dimensions legals, laborals, d'habitatge i d'acolliment establertes concreten el marc general segons el qual s'estableixen aquestes relacions. Les actituds i les actuacions de la població acollidora i dels immigrants, juntament amb la influència del sistema educatiu, donen sentit a les diverses relacions que es produeixen en les situacions concretes i impulsen, o dificulten, la possible convivència dels diferents col·lectius. Es tracta d'un fet que afecta d'una manera diferent els individus de les cultures que entren en contacte, en funció de com viuen la cultura pròpia.

3. Multiculturalitat i integració

La multiculturalitat posa en contacte cultures diferents amb la que és pròpia d'un territori i obliga a buscar un marc nou que faci possible la convivència. Quan aquesta existeix, es produeix un transvasament entre les cultures que acaba produint un mestissatge entre els individus.

La formulació senzilla i immediata del fet expressat en el paràgraf anterior té en la pràctica una complexitat extrema, com es veu en les dificultats que es produeixen en el contacte entre cultures.

La comunitat receptora representa la cultura majoritària que és la que configura l'estructura social i les relacions amb els nouvinguts. D'aquí que es parli de dos conceptes o formes d'establir la relació entre els col·lectius: la integració i l'assimilació.

Globalment, es pot definir la integració com la transmissió de la cultura de la societat receptora facilitant el manteniment de les identitats culturals dels altres grups. Quant a l'assimilació, es prescindeix de les identitats culturals dels altres i es pretén transformar-los plenament d'acord amb la cultura receptora.

Un conjunt de condicions caracteritzen el procés d'integració:

Pel que fa al procés en si mateix:

- és molt lent;
- ha d'existir una voluntat inequívoca de les parts per resoldre els desajustaments interculturals i procedents de les desigualtats existents;
- s'han de tractar amb molta cura els possibles conflictes;
- s'ha de tenir cura de l'especificitat i del nivell cultural de cada grup;
- s'ha de realitzar a través d'actituds d'acolliment i d'informació mútua.

Pel que fa al grup receptor:

- ha d'estar interessat a mantenir la convivència;
- ha d'estar obert i predisposat a rebre nous membres;
- ha d'evitar comportaments de submissió, de domini o paternalistes;
- ha de respectar els drets individuals i col·lectius dels immigrants.

Per la seva dinàmica, aquestes condicions donaran lloc a un grup d'acollida més receptiu i tolerant.

Des del respecte, i a un nivell més general, és necessari conèixer i interpretar cadascuna de les diferents cultures dels col·lectius immigrants per incrementar el coneixement mutu i per poder establir intercanvis que siguin significatius per a uns i altres. Així mateix, cal implicar-hi tots els estaments i crear fòrums de reflexió en els col·lectius afectats i en les associacions i entitats.

Cal revisar les actituds i els prejudicis que sovint es transmeten a través del llenguatge i que poden enterbolir les relacions.

A través de tots els mitjans, cal projectar una imatge social positiva de la diversitat i la convivència. Cal informar correctament la societat de la situació i la problemàtica de la integració per tal de crear una relació fluïda i sense alarmismes. En aquest

sentit, cal arribar a un compromís amb els mitjans de comunicació per fugir del sensacionalisme amb relació a aquest tema.

La integració és necessària i s'ha d'acceptar decididament i amb convicció, per això cal arbitrar les actuacions i els mitjans necessaris per a fer-la possible progressivament. Tanmateix es produeixen incidències, tot i que s'observa que molts dels immigrants tenen el desig d'integrar-se i no generen problemes.

Pel que fa als contactes i les relacions entre cultures, és important destacar la funció de mediació. La figura del mediador possibilita el coneixement mutu, personal i de la llengua, al mateix temps que facilita l'entesa de les parts en cas de conflicte. Ha de ser una persona de consens i de diàleg que faciliti la informació i la comunicació.

Es considera que un membre de la comunitat nouvinguda amb coneixement de la cultura receptora pot facilitar la mediació. Però s'observa que les persones enviades pel país d'origen per actuar d'interlocutors sovint dificulten o impedeixen la mediació.

També es destaca que l'estil del mediador ha d'impulsar que la participació del col·lectiu en els intercanvis es vagi ampliant progressivament de manera que la seva tasca es faci innecessària.

4. L'educació intercultural

Als anys vuitanta, a Europa, es va produir un canvi d'òptica important en aquest camp de l'educació. Si fins llavors l'atenció se centrava exclusivament en els fills/es dels immigrants, actualment es parteix de polítiques globals dirigides a tot l'alumnat, que es caracteritzen per:

- la preparació per viure en societats multiculturals;
- el respecte i la crítica de totes les cultures;
- el principi de l'intercanvi i la comunicació per sobre de la potenciació de les diferències;
- el rebuig actiu del racisme i la xenofòbia.

Es considera que el procés d'integració es produeix tant per part de la societat d'acollida, de signe majoritari, com del col·lectiu nouvingut. La interacció i l'intercanvi entre les cultures les transforma i les modifica i, a poc a poc, apareix un nou "nosaltres". Es parteix de la idea que la cultura és una realitat dinàmica, dialèctica.

En conseqüència, l'educació intercultural busca preparar tots els individus per viure la multiculturalitat social i destaca especialment les dimensions comunes que possibiliten l'entesa i la convivència, en lloc de les diferències, tot respectant la diversitat cultural.

El paper dels centres educatius i de l'ensenyament és indispensable per generar les actituds i els coneixements adients a aquesta orientació. En aquest sentit, cal revisar els pressupòsits i les actuacions que informen l'educació en el moment actual. Les tasques de sensibilització social que hem mencionat anteriorment en parlar de la integració han d'anar acompanyades d'una acció educativa, no tan sols dels infants i els joves, sinó també de les persones adultes. I, com dèiem abans, de tots els col·lectius, els d'acollida i els dels nousvinguts.

L'escola facilita i potencia que s'avanci en la integració dels immigrants, tot i que hi ha problemes legals i socials que depassen la seva funció.

El centre educatiu és la institució que majorment ha assumit un paper integrador dels nois/es nousvinguts/des, i cal reconèixer l'esforç i la dedicació dels/les mestres i professors/es per donar una resposta constructiva al nou repte. Cal insistir, però, en la necessitat que es generalitzi entre el professorat una formació bàsica per la interculturalitat i la compensació de desigualtats, ja que l'existència d'actituds segregadores a l'escola revesteix una importància especial pel futur de la integració. La identificació de l'alumnat immigrant amb situacions de violència o amb els alumnes amb necessitats educatives especials produeix una situació inicial negativa.

La formació del professorat en el coneixement d'altres cultures aportaria punts de vista nous en la seva actuació pel que fa a aquest aspecte.

De la mateixa manera, cal garantir una formació intercultural a tot l'alumnat i afavorir la relació i l'intercanvi entre tots ells amb plena igualtat de drets i deures. Quant a l'escolarització, es destaca la diferència entre els nens i les nenes que s'incorporen a l'escola a les primeres edats i els d'incorporació tardana, que han de rebre un tractament específic, d'acord amb l'edat i el nivell educatiu que els correspon. En aquest sentit, convé assenyalar que els alumnes que cursen ESO fora de l'edat escolar estan especialment desatesos.

També s'ha de dedicar una atenció especial a la situació que es produeix amb relació a l'abandonament de l'escola per part de les nenes de determinades cultures, per la qual cosa cal una tasca de mediació correcta i tenir en compte que amb les nenes s'accentuen determinats problemes de costums, horaris i religió.

Quant als problemes d'adaptació a l'escola i les possibles vies de solució, cal destacar:

a) El desconeixement de la llengua vehicular per part dels alumnes. Aquest tema ocasiona greus problemes de comunicació i d'angoixa en el professorat. Per tant, cal procedir a l'establiment d'una fase d'ensenyament intensiu de la llengua, preferiblement dintre del mateix centre i amb professorat preparat, entesa com una intervenció immediata i per un període limitat. L'aplicació d'aquesta mesura és indispensable per a l'alumnat d'incorporació tardana. Així mateix, cal assenyalar que l'existència de dues llengües en la cultura d'acollida, la catalana i la castellana, té incidència sobre aquest procés.

b) L'ensenyament de la religió. El fet religiós és molt important per a la major part d'aquests col·lectius d'immigrants. En molts d'ells, els valors i els costums hi estan íntimament vinculats. Cal no oblidar que, des d'un punt de vista antropològic, en totes les cultures predominen inicialment els valors religiosos sobre els civils. Amb el temps, la situació es va modificant cap al predomini de la societat civil sobre el fet religiós.

S'ha de revisar la legislació vigent per garantir el respecte a les creences religioses pròpies dels alumnes immigrants i potenciar l'ensenyament de la cultura religiosa, adreçada a tots els alumnes i impartida per professionals de l'educació, amb programes dissenyats i guiats pel Departament d'Ensenyament, la qual cosa podria representar un tractament adequat.

Tanmateix, es veu diferent la situació de l'escola pública, que hauria d'atendre les demandes de totes les opcions religioses, de la de les escoles privades amb una opció confessional determinada.

c) La problemàtica de la relació i la comunicació amb les famílies. La diversitat cultural existent i les condicions de vida dels immigrants dificulten l'adaptació de les famílies a les demandes del nostre sistema educatiu.

Actualment es veu important la figura d'un mediador que conegui els dos entorns socials i culturals, que prepari les famílies i els alumnes i que faciliti la comunicació directa de la família amb el centre educatiu. Les mares necessiten una atenció especial, ja que són les que acostumen a establir una relació més directa amb els centres educatius.

Els alumnes immigrants tenen altres problemes que no són d'origen cultural i que poden ser compartits amb la resta de l'alumnat, com ara les mancances econòmiques, la situació social deprimida, les discapacitats i els retards específics.

Altres qüestions importants per afavorir una educació intercultural per a tothom són les següents:

a) El coneixement de les diferents cultures dels nousvinguts, per tal que, des del centre, professorat i alumnat puguin conèixer les seves peculiaritats com a condició indispensable per a l'existència del respecte que hi ha d'haver. Cal fugir dels estereotips, de la trivialitat, de l'exotisme i de les manifestacions folkloristes per aconseguir un tractament més exacte i acurat de les cultures i de l'especificitat de les llengües.

b) La revisió de les característiques del currículum prescriptiu i dels materials didàctics que li donen suport. Cal revisar el predomini de la cultura occidental i les valoracions dels altres col·lectius. La qüestió sembla evident pel que fa a les ciències socials, però es poden trobar orientacions i elements concrets a les diferents àrees que són fruit del tractament desigual, dels estereotips, dels prejudicis i de la valoració realitzada en temps passats.

Pel que fa als materials didàctics s'haurien d'analitzar de forma semblant a les que s'han fet amb motiu d'altres fonts de discriminació, com, per exemple, el paper de la dona en la societat.

Finalment, cal insistir en el clima que hi hauria d'haver en els centres educatius, com també per fer viure l'enriquiment personal i social de la diversitat, i l'esforç continuat per evitar mesures de discriminació i exclusió social. En aquest sentit, s'han de revisar les diverses activitats que es realitzen per garantir el clima i les condicions en què s'han de desenvolupar, per exemple, el menjador i el transport.

5. Escolarització i concentració escolar de l'alumnat immigrant

D'acord amb l'informe anual del Síndic de Greuges, la concentració de nois i noies immigrants en determinades escoles és la conseqüència natural del fet que la població immigrada que prové de països subdesenvolupats acostuma a concentrar-se en determinats llocs on és possible trobar-hi feina i on l'habitatge té un preu que els és assequible.

D'altra banda, l'existència d'aquestes concentracions acaba produint un efecte doble que dificulta o impossibilita la integració escolar i cultural.

L'increment del nombre d'alumnat immigrant en una escola provoca un trasllat de nens i nenes immigrants procedents d'altres escoles, perquè desitgen conviure amb membres de la mateixa comunitat.

Paral·lelament, aquest increment d'alumnat immigrant dóna lloc a la fugida dels alumnes del territori cap a altres centres; fet que, d'altra banda, no és exclusiu de la influència de la immigració ja que la classe social o el nivell de rendiment acadèmic també ho provoquen.

D'aquesta manera, la possibilitat de convivència entre nens i nenes de diferents cultures i l'intercanvi escolar entre la cultura d'acollida i la dels nousvinguts desapareixen de l'escola

A Catalunya, per tal d'impulsar la integració i incidir en els efectes que provoquen les concentracions escolars d'immigrants, s'han portat a terme diverses iniciatives de desconcentració, vinculades a les característiques de l'entorn on s'han produït i que han cercat la col·laboració de les administracions, les persones, les institucions i els centres educatius. En totes elles s'ha fet constar que hi ha hagut un alt nivell de col·laboració i participació que ha fet possible l'acció realitzada. La qüestió, com ja s'ha afirmat anteriorment, ultrapassa l'àmbit educatiu per implicar-hi tota la societat.

A partir de la convicció sobre la conveniència d'impulsar la integració cultural, s'insisteix en una desconcentració, sotmesa a certs límits, com a mesura necessària per a la integració dels nens i les nenes immigrants en el nostre sistema educatiu.

La desconcentració realitzada per zones, localitats o barris és possible si es realitza amb sensibilitat pedagògica, flexibilitat i una acurada acollida dels nois i les noies, amb el benentès que s'aconsegueixi el consens institucional i social.

Hi ha, però, un conjunt de qüestions que mereixen una consideració específica per garantir que les diverses mesures ajudin a impulsar la integració en el territori escollit:

- Política integral per aconseguir la igualtat de tracte en l'accés a l'educació. Cal revisar el procés de matriculació en aquest sentit i valorar l'existència, o no, d'una comissió única. En qualsevol cas, sembla adient l'existència d'una comissió que vetlli durant tot el curs per la incorporació tardana, els canvis de domicili i l'absentisme i l'abandonament escolars.
- Anàlisi de la conjunció del dret a escollir escola amb la desconcentració i la intenció d'impulsar l'heterogeneïtat per afavorir l'educació intercultural i la cohesió social.

- Tenir cura de l'impacte que pot suposar per als alumnes immigrants l'assistència a una escola amb un projecte i unes activitats confessionals.

A partir de la reflexió sobre els punts anteriors i sobre les iniciatives existents a Catalunya, s'ha arribat a concretar el conjunt de passos a seguir per avançar en la desconcentració:

- El diàleg social. Impulsar la reflexió i l'intercanvi entre tots els implicats, també amb el col·lectiu nouvingut i les seves associacions, per tal d'informar, sensibilitzar i conscienciar sobre la problemàtica que afecta tota la comunitat.
- El diagnòstic. A partir del coneixement detallat de les possibilitats de l'entorn i de les característiques i la situació de la immigració, cal realitzar un diagnòstic per orientar les mesures a prendre i determinar les accions i els recursos.
- El projecte global. Les accions aïllades són poc eficaces i acostumen a ser discontinües. Cal elaborar un projecte global, d'acord amb el territori (comarca, ciutat, poble, barri), que parteixi del consens i del compromís màxims, i que disposi dels efectius per assumir la tasca de coordinació.
- La coordinació de totes les instàncies. El Departament d'Ensenyament i els seus diferents programes, l'Administració local i totes les àrees corresponents, les institucions i els agents socials del territori han d'actuar coordinadament.
- La informació i la formació en l'educació intercultural, com a orientació global del pla i explicativa de les mesures que s'arbitren.
- Disposar dels recursos necessaris i vetllar per l'aplicació coordinada, eficaç i rendible. Cal tenir especial cura de l'organització dels recursos procedents de les diferents instàncies.
- La mediació. Establiment de les situacions que s'han d'atendre per tal de cobrir totes les necessitats.
- El compromís polític. Han d'existir polítiques concretes i operatives d'acolliment, orientació, habitatge, indústria, serveis socials, oci, etc.

6. Planificació a llarg termini

La integració és un procés lent que implica profundament les persones, ja que suposa un ajustament entre cultures assimilades i viscudes durant un període significatiu de la vida de cadascú.

Tot i que estem en un moment en què es reclamen solucions immediates, educar i integrar els nouvinguts no és un procés ràpid, sinó que depèn d'una actuació constant i ininterrompuda.

Cal una planificació a llarg termini, engrescadora i pragmàtica que indiqui els passos que s'han d'anar assolint a cada moment.

El llarg termini permetrà la visió de la continuïtat de tot el procés, esglaonant l'aplicació de mesures i l'assoliment de fites intermèdies. La concreció del que s'ha previst fer en cada moment precís introdueix la tranquil·litat de saber cap a on es va, fet que redueix l'angoixa de voler resoldre la qüestió de cop.

La planificació hauria de tenir en compte les dimensions d'aplicació concreta que es dedueixen dels diferents aspectes que s'han anat presentant.

El desenvolupament de la planificació demana una atenció constant per vetllar pels processos que es van produint, a fi de reforçar aquelles dimensions insuficients o d'adaptar els passos següents a les noves inflexions del tema o al ritme que pren la realització dels objectius proposats.

Annex: Composició de la Subcomissió sobre atenció a l'alumnat immigrant i de minories ètniques

Rosaura Aragonés i Boadas
Antoni Arasanç i Mayolas
Assumpta Baig i Torras
Xavier Besalú i Costa
Sara Blasi i Gutiérrez
Teresa Casas i Ros
M. Teresa Comas i Climent
Pere Darder i Vidal, president de la subcomissió
Anna M. Duran i Casanovas
Ramon Farré i Roure
Josep Galceran i Jové
Joan Carles Gallego i Herrera
Àngel Guirado i Serrat
Jordi Gutiérrez i Suarez
Antoni Manyé i Martínez
Carles Martínez i Riba
Glòria Renom i Vallbona
M. Rosa Ribas i Valls
Ramon Roig i Camprubí
Edgar Roig i Olivito
Dolors Rovira i Puig
Pere Solà i Montserrat
Rafael Torrubia i Beltri
Miquel Trilla i de Bruguera, secretari de la subcomissió